

ГОРНО 1920-х РОКІВ З ОКОЛИЦЬ ОПІШНОГО ДЛЯ ВИПАЛЮВАННЯ ІГРАШОК

Про розкопки горна для випалювання іграшок, під час яких знайдено значну кількість фрагментів глиняних фігурок, виготовлених у формах. В статті подається опис та план горна, а також характеристика знахідок.

Ключові слова: горно, фігурки, гончар, випалювання, розкопки.

Опішенський гончарний осередок – один з найбільших в Україні, тому знахідки залишків гончарних горнів на території Опішного та навколишніх сіл непоодинокі. Кілька таких споруд, різних за конструкцією й розмірами, призначених для випалювання посуду (мисочні, горщечні), було розкопано співробітниками Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному¹. В деяких з них виявлено іграшки та їх фрагменти, адже гончарі часто випалювали ці вироби разом з посудом. З етнографічних матеріалів відомо, що в даному осередку існували й горни невеликих розмірів, призначені виключно для випалювання іграшок. Нині їх можна побачити у майстрів – Василя Омеляненка, Ганни Діденко, Насті Радченко, Юрка Пошивайла на колишніх садибах гончарів Івана Порохівника й Петра Омеляненка, гончарки Олександри Селюченко – теперішня територія Меморіального музею-садиби гончарки Олександри Селюченко.

У жовтні 2003 року археологічною експедицією Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України було проведено охоронні розкопки горна для випалювання іграшок в селі Попівка (на межі з селом Малі Будища). Скупчення фрагментів глиняних іграшок та перепаленої глини, що вказувало на наявність горна, було виявлене жителем Опішного Олексієм Андрейченком під час оранки городу.

На розкопаній території було знайдено залишки горна і яму для скидання попелу (мал.1). Горно мало вигляд видовженої ями чотирикутної форми довжиною – 1,9 м, шириною 0,85 м і глибиною – в середньому 0,4 м. Випалювальна камера зруйнована, від череня залишилося кілька його великих фрагментів, дослідження яких засвідчило, що він був виліплений з глини і спирався на залізні пруту та фрагменти верхніх частин трьох макітер. На одному фрагменті вціліла дучка діаметром 0,04 м. У заповненні топкової камери, серед попелу і залишків череня, знайдено фрагменти 11 видів фігурок та фрагменти вінець від трьох макітер, на які опирався черінь й невеликий фрагментований горщик з білою глиною. Пригребіця розміщувалась глибше від челюсті топкової камери на 0,20 м. У її заповненні знахідок було значно більше. У верхньому шарі виявлено велику кількість дрібних фрагментів гончарного посуду – горщиків, макітер, квітників і мисок першої чверті ХХ ст., а також фрагменти фаянсової миски з тавром "...ТРЕСТ... ис шкло" (друга половина 1920-х років), уламки віконного скла, металевих предметів. Ці знахідки свідчать, що пригребіця після закінчення користування горном певний час використовувалась для звалища сміття. На відстані 0,3 м (на схід) від горна знаходилася яма округлої форми діаметром 0,9x0,8 м і глибиною 0,4 м, заповнена попелом, фрагментами глиняних виробів і сміттям. Складається враження, що після випалювання в пригребіцю і яму вигрібали з горна попіл з бракованою продукцією.

Серед знахідок кількісно переважали уламки виготовлених у формах глиняних фігурок. Форми, найімовірніше були гіпсовими, адже саме такі знаряддя використовували окремі опішенські гончарі кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст.². Залишків самих форм у горні не знайдено, але результати дослідження фігурок засвідчують, що вони склалися з двох частин. Можна

вважати, що глина затовкувалась у форми і лише незначна частина виробів відливалася з рідкої маси. Всього у горні було виявлено фрагменти більше ніж 250 фігурок, виготовлених у 21 формі. Лише дві фігурки знайдено цілими, решта – фрагментовані. Спільним для них є наявність плоскої підставки в нижній частині. Варто зазначити, що жодної фігурки, виготовленої у традиційній для Опішного технології (ліпленої), у горні не виявлено.

Цілі фігурки та їх фрагменти можна поділити на дві групи:

- антропоморфні (жіночі фігури);
- зооморфні (тварини і птахи).

Фігурки першої групи за розмірами діляться на:

- великі: висота приблизно 16 см, діаметр основи від 5 до 4,6 см;
- середні: висота 9–11 см, діаметр основи – від 4 до 3 см;
- малі: висота 6 см, діаметр основи 2,2 см.

Фрагментів великих фігурок – дівчина в українському народному одязі з відром – виявлено 34 шт. Серед опішненських гончарів виготовлення таких фігурок було поширене в кінці XIX – на початку XX ст.³ Варто сказати, що такий сюжет – зображення дівчини з відром біля криниці, було традиційне й для українського народного малярства першої половини XX ст.⁴

Середніх за розміром знайдено 31 шт. За формою їх можна розділити на 4 типи: жінка з дитиною (мал. 2:1), жінка в довгому зимовому одязі (шубі?) (мал. 2:2), дівчина з квітами (мал. 2:3), жінка в хустці (мал. 2:4), жіночі фігурки невеликих розмірів у зимовому одязі (мал. 2:5).

Серед усіх антропоморфних фігурок найякісніше виготовлена – жінка з дитиною одягнена в традиційне українське вбрання – спідниця, фартух, юпка. На шиї – намисто і хрест. Про головний убір сказати важко тому, що голова фігурки відбита. Оскільки на спині помітно дві стрічки, можна припустити, що її голову прикрашав вінок. Дитина одягнена у довгу сорочку чи свитку. На голові у неї шапка. Якісно виготовлено й більшість фігурок, що зображають – “дівчину з квітами”. В інших – деталі одягу, й риси обличчя передано не чітко. Це можна пояснити тим, що форми, у яких вони відливались, були більш зношеними.

Зооморфні фігурки – у вигляді котів (мал. 3:1; 2), собак (мал. 4:1; 2), коней і баранів (мал. 5:1; 2; 3), оленя (мал. 6), голуба і півня (мал. 7:1; 2), зайця (мал. 8) за розмірами можна розділити на два види.

Великі – (висота 16–9 см) (мал. 3:1, 4:1, 5:1, 2; 6; 7:1,2; 8), і малі – (висота 6,5–4 см) (мал. 3:2; 4:2; 5:3). Ці фігурки переважно виготовлені якісно. Лише на окремих малого розміру (мал. 4:2), деталі зображень передано не чітко. Всі цілі фігурки і їх фрагменти – теракотові, світло-коричневого або білого кольору, що свідчить про використання майстром двох видів глин. Відзначимо, що більшу кількість фігурок білого кольору знайдено у нижній частині заповнення пригребіци. Всі знахідки з горна датуються переважно 1920-ми роками.

Отже, в охарактеризованому горні випалювали нетрадиційні для Опішненського гончарного району іграшки, виготовлені у гіпсових формах, які у опішнянському гончарстві використовувалися з кінця XIX ст. Зокрема, в 1912–1919 роках в гіпсових формах виготовляли глиняні вироби в Опішненському гончарному навчально-показовому пункті⁵. Не виключено, що частина цих форм (зокрема, із зображенням жінки в українському вбранні, «дівчини з квітами», коней, півня, оленя) були виготовлені саме в цьому гончарному навчальному закладі. Можна припустити, що майстер, якому належало горно, навчався чи працював в цьому навчально-показовому пункті. На жаль, прізвища власника горна дізнатися не вдалося. Можливо, подальші дослідження допоможуть дати відповідь на це питання.

¹ Троцька В. Дослідження гончарних горнів кінця XVIII – початку XX століття на території Опішного та його околиць на Полтавщині // *Интеграция археологических и этнографических исследований: Сборник научных трудов* – Одеса, Омськ, – 2007. – С. 180–184; Міщанин В. Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX–XX століття) – Опішне, 2005. – С. 172–178; Троцька В.І. Дослідження гончарних горнів у Опішному // *Український керамологічний журнал*. – 2001. – № 2. – С. 40–43; Троцька В. Знахідка гончарного горна в Опішному // *Український керамологічний журнал*. – 2002. – № 1. – С. 17–19.

² Пошивайло О. Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна. – К., 1993. – С. 221, 223.

³ Пошивайло О. Вказ. праця. – С. 221–223.

⁴ Полтавський художній музей: Альбом. – К., 1982. – С. 51, мал. 43.

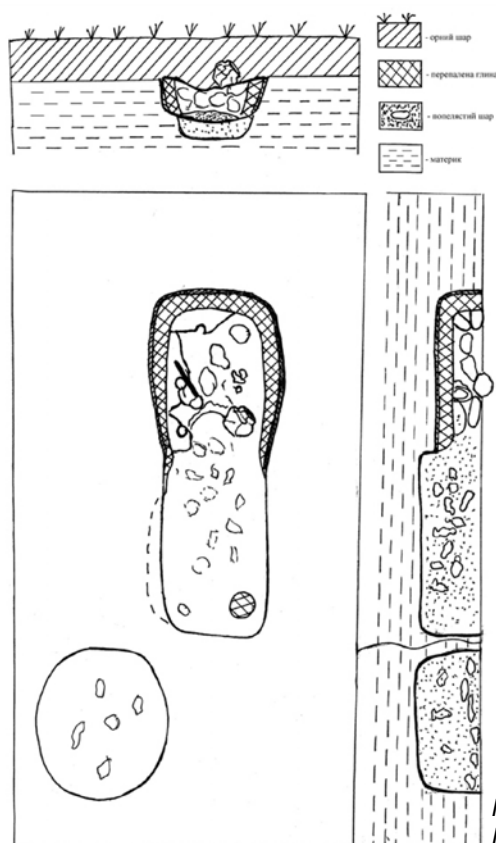
⁵ Пошивайло О. З досвіду роботи по підтримці й розвитку гончарства Опішні в другій половині XIX–XX століть. – Опішне, 1989. – С. 39.

О раскопках горна для обжига игрушек, при которых было найдено значительное количество фрагментов глиняных фигурок, изготовленных в формах. В статье дано описание и план горна, а также характеристику находок.

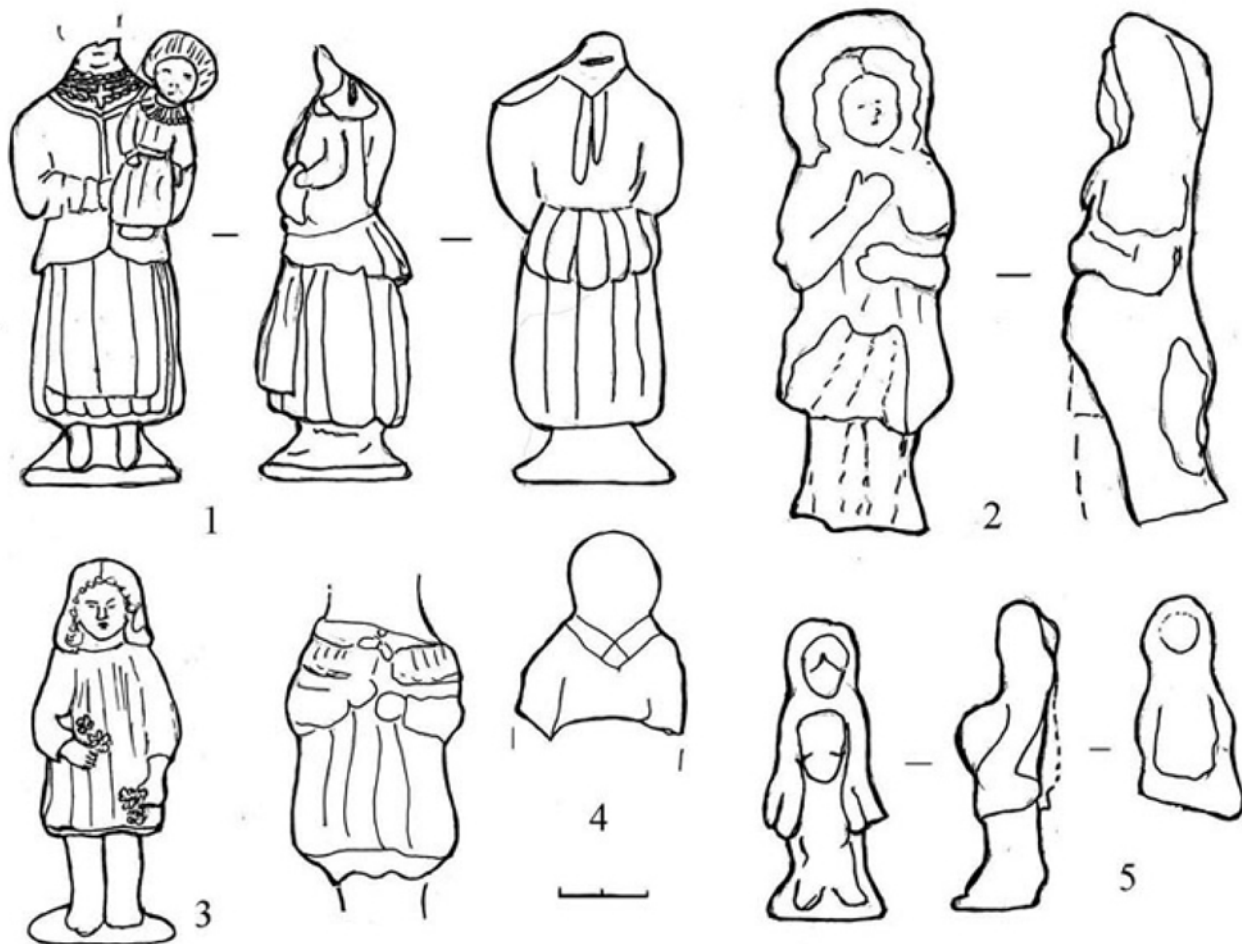
Ключевые слова: горно, фигурки, гончар, обжиг, раскопки.

Article deals with the excavations of a kiln for baking of figurines, where a lot amount of fragments, made in moulds, were found. The description, the scheme of a kiln, and the characteristics of finds are given in the article as well.

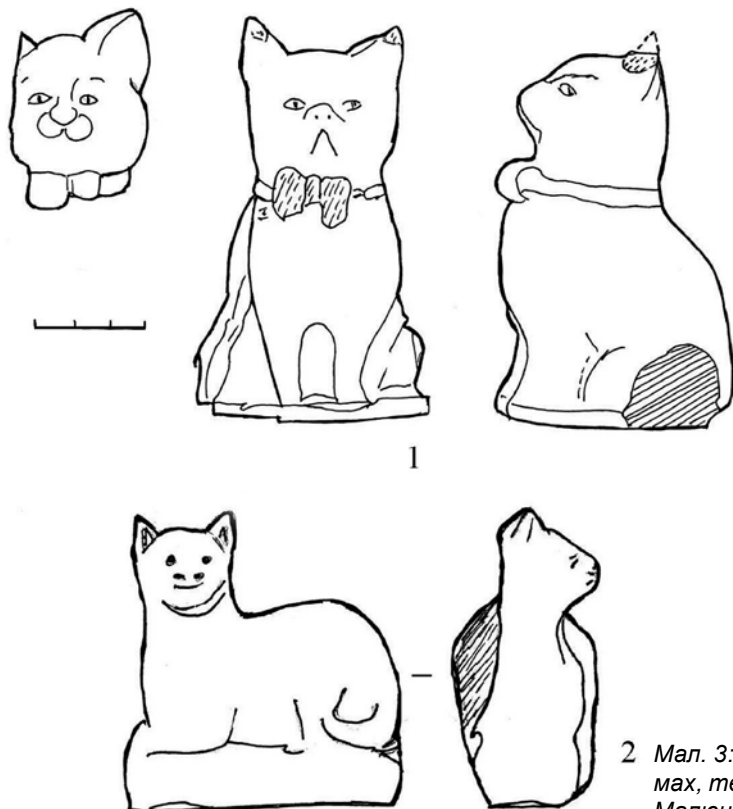
Key words: kiln, figurines, potter, burning, excavations.

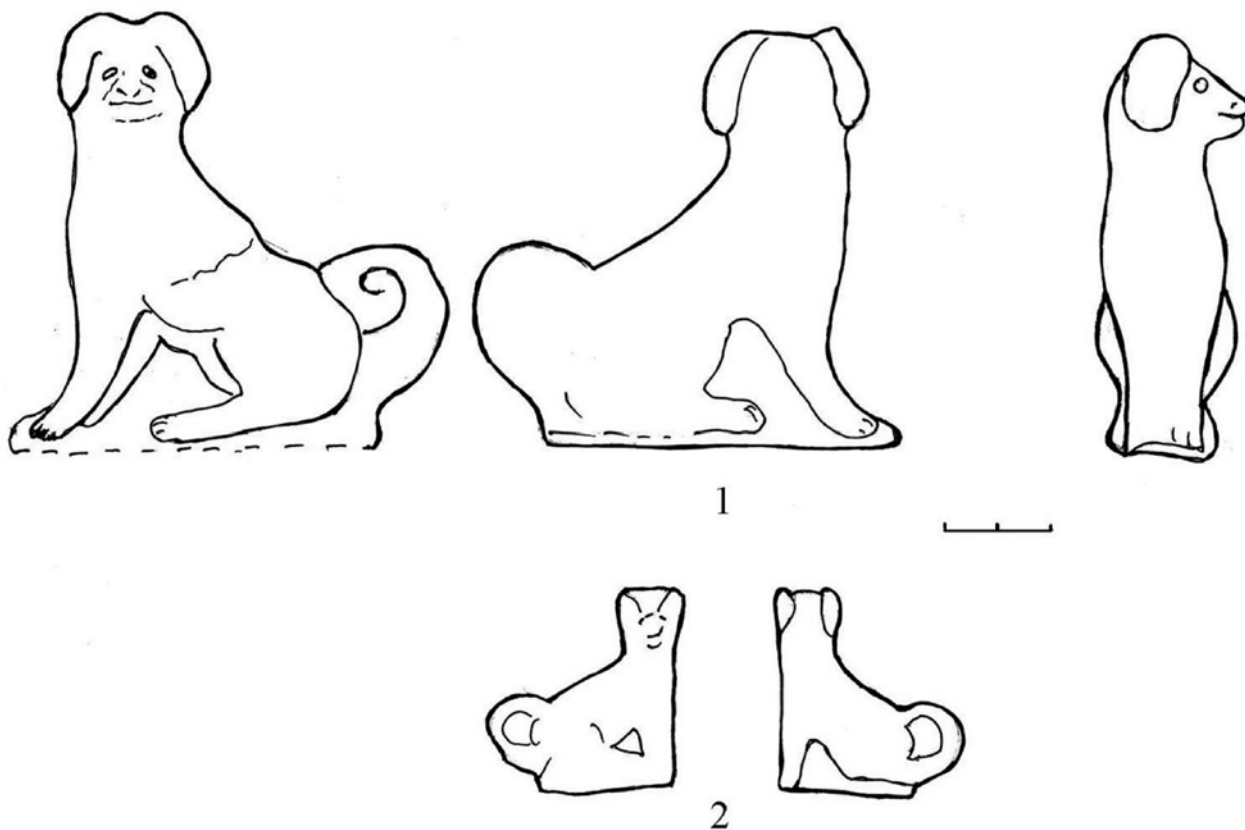
Мал. 1. План розкопаного горна. Попівка. Полтавщина. 1920-ті роки. Малюнок А. Щербаня.

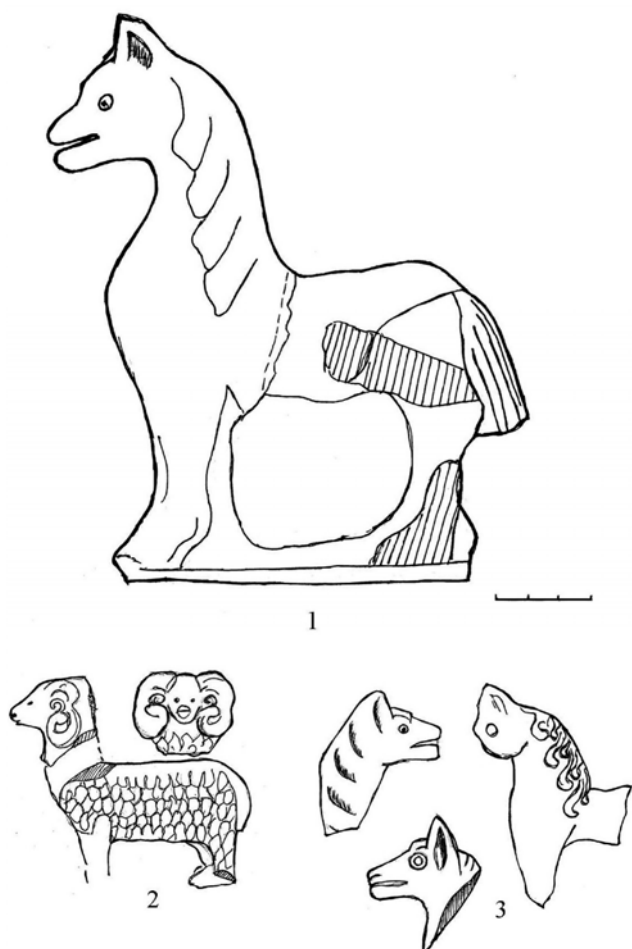
Мал. 2: 1-5 – Жіночі фігурки (фрагменти та цілі вироби). Глина, відливання у формах, теракота. Попівка. Полтавщина. 1920-ті роки. Малюнок Л. Меткої.

2 Мал. 3: 1-2 – Фігурки котів. Глина, відливання у формах, теракота. Попівка. Полтавщина. 1920-ті роки. Малюнок Л. Меткої.

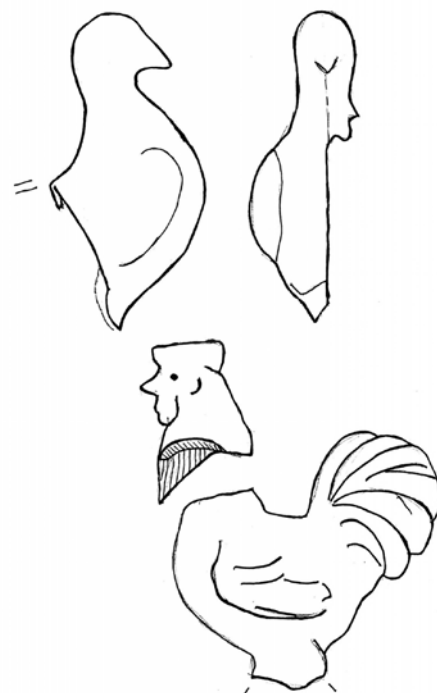
Мал. 4: 1-2 – Фігурки собак (фрагменти та цілі вироби). Глина, відливання у формах, теракота. Попівка. Полтавщина. 1920-ті роки. Малюнок Л. Меткої.

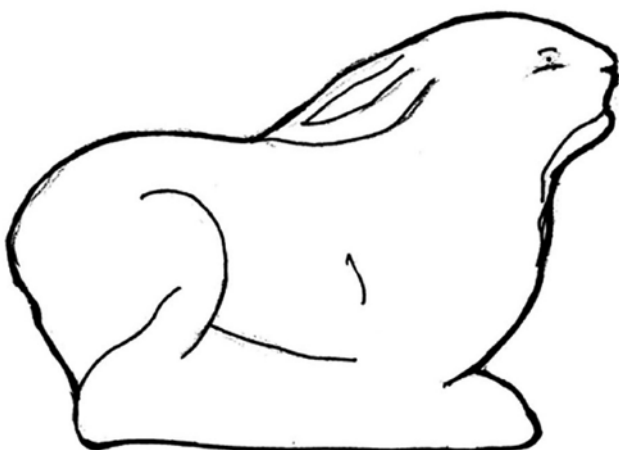
Мал. 5: 1,3 – Фігурки коней; 2 – баранів (фрагменти). Глина, відливання у формах, теракота. Попівка. Полтавщина. 1920-ті роки. Малюнок Л. Меткої.

Мал. 6. Фігурка оленя (фрагмент). Глина, відливання у формах, теракота. Попівка. Полтавщина. 1920-ті роки. Малюнок Л. Меткої.

Мал. 7:1 – Фігурки голуба і півня (фрагменти). Глина, відливання у формах, теракота. Попівка. Полтавщина. 1920-ті роки. Малюнок Л. Меткої.

Мал. 8. Фігурка зайця. Глина, відливання у формах, теракота. Попівка. Полтавщина. 1920-ті роки. Малюнок Л. Меткої.